

מתן

על הפסח

התכנית השש-שנתית המקוונת
ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

תהילים מסור 3ב

הקדמה:

"נוהג היה יהודה לייב מגנס ז"ל לשאול אותי ואחרים מידידיו את השאלה עתיקת היומין: "מנין הרע? מה טיבו ומה טעמו? עולם שהקדוש ברוך הוא שרוי בו, היאך יכול הרע להתקיים בו? כולנו שואלים כך זה את זה ואיש איש את נפשו ואת הקדוש ברוך הוא עצמו. זוהי שאלת השאלות שהאדם מתחבט בה מאז ומעולם...תשובה מספקת על אותה שאלה לא ניתנה, ובוודאי לא תנתן עד שימחה ה' דמעה מעל כל פנים, אבל בירורים נתנו, בירורים חשובים, שאם גם אינם עשויים לקרבנו לתשובה על שאלתנו, פותחים לנו פתח לעצם עצמותה של השאלה". (בובה, דרכו של מקרא)

מזמור צ"ב עוסק בשאלת הצדק הא-לוהי - שאלה שהמקרא בכללו מרבה לעסוק בה ומוקדשים לה מספר מזמורים נוספים בספר תהילים ("א, ל"ז וע"ג). המזמור נפתח בפסוק כותרת ייחודי: "מזמור שיר ליום השבת" (א) ומסיים בפסוק המסכם את תוכנו המרכזי - צדקת ה' "לְהַגִּיד כִּי יֵשֶׁר ה' צַדִּיק וְלֹא עֲוֹלָתָהּ בּוֹ" (טז). את גוף המזמור (ב-טו) ניתן לחלק לשני חלקים מרכזיים: **הבית הראשון** (ב-ז) עוסק בשבח ה' ומורכב משתי יחידות משנה: הראשונה (ב-ד) כוללת דברים כללים בשבח ההודאה לה, השניה (ה-ז) עוסקת בשבח גדולת מעשי ה' ועומק מחשבותיו אשר הבער והכסיל אינם מסוגלים להבינם. **הבית השני** (ח-טו) כולל פסוקי הגות ומחשבה העוסקים בסוגיית הגמול והצדק האלוהי. חלק זה מורכב משלוש יחידות משנה: היחידה הראשונה (ח-י) עוסקת בגורל הרשעים, ביחידה השניה (יא-יב) מופיע שיר הלל אישי של בעל המזמור ואלו היחידה השלישית (יג-טו) עוסקת בגורל הצדיקים. את חלוקת המזמור ניתן לראות בתרשים הבא:

כותרת (א):

מְזֻמָּר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת

בית ראשון: שבח ה' (ב-ז)

יחידה ראשונה: בשבח ההודאה לה' (ב-ד)

טוֹב לְהוֹדוֹת לַה' וּלְזַמֵּר לְשִׁמְחָה עָלָיו.

לְהַגִּיד בַּבֶּקֶר חַסְדְּךָ וְאֶמְוֹנֶתְךָ בַּלַּיְלוֹת.

עָלִי-עֲשׂוֹר וְעָלִי-נָבֵל עָלִי הַגִּיּוֹן בְּכִנּוֹר.

יחידה שנייה: בשבח מצשי ה' וצוהי מחשבותיו (ה-ז)

כִּי שָׁמַחְתָּנִי ה' בַּפְּעֻלָּהּ בְּמַעֲשֵׂי יְדֶיךָ אֲרַבֵּן.

מִה גָדְלוֹ מַעֲשֵׂיךָ ה' מֵאֲדַ עֲמָקוֹ מִחֻשְׁבֹּתֶיךָ.

אִישׁ בְּעַר לֹא יֵדַע וּכְסִיל לֹא יִבִּין אֶת זֹאת.

בית שני: פסוקי הלל ומחללה הצוסקים בסוגיית הלל והצדק האלוהי (ח-טו)

חידה האשונה: תיאור גורל הרשעים (ח-י)

בפרח רשעים כמו עשב ויצאו כל פעלי און להשמדם עדי עד. ואתה מרום לעלם ה'.

כי הגה אביה ה' כי הגה אביה יאבדו יתפרדו כל פעלי און.

חידה שניה: שיר הלל אישי של בעל המסמור (יא-יב)

ותקם פראים קרני בלתי בשמן רענו.

ותבט עיני בשורי בקמים עלי מרעים תשמענה אָזְנִי.

חידה שלישית: תיאור גורל הצדיקים (יג-טו)

צדיק כתמר יפרח פארז בלבנון ישגה.

שתולים בבית ה' בחצרות א-להינו יפריחו.

עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו.

חתימה (טו)

להגיד כי ישר ה' צורי ולא עולתה בו.

1. מזמור צ"ב מתייחד בתחושת של שלמות ואופוריה בלתי שגרתיים, זאת בניגוד חד למזמורים אחרים שעוסקים בשאלת הצדק הא-לוהי בהם מרובים תיאורי הכעס והקושי הכרוכים בעיסוק בשאלה כואבת ומטרידה זו.
א. עיינו במזמור י"א, ג, במזמור ע"ב, במזמור ע"ג, יב-יג ובדברי מלצר ועמדו על ההבדלים בין מזמור צ"ב לבין המזמורים המקבילים.
פ' מלצר, פני ספר תהילים, עמ' 203: כמה מהפרקים שהזכרנו, נושאים אופי מוחלט של מחשבה דידקטית, הסברת מורה לתלמידיו, הסברה שבה יצללו אמנם טונים עמוקים של אמונה ובטחון, אך נקודת המוצא היא המחשבה. ואלו פרקנו הוא הבעה שירית מוחלטת, המאחדת עם המחשבה העיונית את רגשות התודה והתהילה הנובעים מלבו של המשורר, שאף המחשבות שהוא הוגה מתבססות על חיותו האישיות. לפיכך, נשמע את שירנו פותח בהבעת רגש: "טוב להודות לה". לפיכך נשמענו מביע בהתרגשות ובהתפעלות: "מה גדלו מעשיך ה'". בהרגישנו הבדל זה, נשמע ונראה אחרת אפילו דברים דומים ביותר לשירים אחרים... גם כאן אין תפילה ובקשה מה' שיכריע את הרשע אלא הבעת בטחון גמור, כי אויבי ה' יאבדו כי גם אנו רואים בפריחת הרשעים - השמדתם הבטוחה.
ב. מה כל כך מרומם ומרחיב את דעתו של בעל המזמור עד שהוא אינו חש או לכל הפחות אינו עוסק בהיבטים הקשים והכואבים הקשורים לסוגיית הגמול הא-לוהי? עיינו בדברי הגמרא ורד"ק מחד גיסא ובדברי עמוס חכם מאידך גיסא ועמדו על שתי הגישות הפרשניות שהוצעו לפתרון קושי זה.
גמרא תמיד לג ע"ב: מזמור שיר ליום השבת מזמור שיר לעתיד לבוא ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים.
רד"ק: כי בזמן הזה ליבות בני האדם פוסחים במעשי האל, בראותם שלות הרשעים ויסורי הצדיקים... ובזמן העתיד, בבוא המשיח, יצרפו ויתלבנו, וישארו אשר יהיו ככסף מזוקק. לא יהיה עוד שלוחה לרשעים ולא צרה לצדיקים.
עמוס חכם, דעת מקרא, עמ' קפד: המשורר במזמור שלנו מספר לשומעיו את הרגשות שעברו עליו: שהוא שמח במעשי ה', ושהצלחת הרשעים, שהכסיל אינו מבינה, מעוררת בו רגשי התפעלות לעמק מחשבות ה'. והמשורר מספר, שהוא ראה בעיניו את מפלת הרשעים וזכה לשמח במפלתם.

בית ראשון (ב-5)

2. הבית הראשון כולל דברי שבח לה'. בחנו את התקבולות, את עושר הפעלים ואת מגוון המימדים שבאמצעות בעל המזמור רוצה להודות לה'. מהי התחושה העולה למקרא הפסוקים בבית הראשון?

בית שני (א-10)

הבית השני של המזמור כולל שלושה חלקים. היחידה הראשונה (ח-י) והשלישית (יג-טו) הן יחידות מקבילות ומנוגדות. כל אחת מהן מורכבת משלושה פסוקים הבנויים במבנה קונצנאטרי כאשר במעטפת מופיע תיאור גורלם של הרשעים או הצדיקים ואילו בפסוק המרכזי מופיע התייחסות לה' ולמקום 'מושבו'. את המבנה ניתן לראות בתרשים הבא:

יחידת ראשונה: תיאור גורל הרשעים	יחידת שלישית: תיאור גורל הצדיקים
אובדן הרשעים: בְּפֶרֶחַ רְשָׁעִים כְּמוֹ עֵשֶׂב וַיִּצְיָצוּ כָּל פְּעָלֵי אֱוֹן לְהִשְׁמָדָם עַד־עַד (ח)	פריחת הצדיקים: צְדִיק כְּתָמָר יִפְרַח כְּאֶרֶז בְּלִבְנוֹן יִשְׁגָּה (יג)
אזכור ה': וְאֶתְהָ מָרוֹם לְעֵלְמָ ה' (ט)	אזכור ה': לְשִׁתּוֹלִים בְּבֵית ה' בְּחִצְרוֹת אֶ-לֵהֵינוּ יִפְרִיחוּ (יד)
אובדן הרשעים: כִּי הִנֵּה אֵיבִיבָה ה' כִּי הִנֵּה אֵיבִיבָה יִאֲבְדוּ יִתְפָּרְדוּ כָּל פְּעָלֵי אֱוֹן (י)	פריחת הצדיקים: עוֹד יִנּוּבּוֹן בְּשִׁיבָה דְשִׁנִּים וְרַעֲנָנִים יִהְיוּ (טו)

3. ביחידה העוסקת בתיאור גורל הרשעים פסוקי המעטפת עוסקים בתיאור אובדנם, ובפסוק המרכזי של היחידה מופיעה התייחסות לה' ולמקום 'מושבו' במרום: "וְאֶתְהָ מָרוֹם לְעֵלְמָ ה'" (ט). עיינו ביחידה הראשונה, מדוע תיאור ה' מופיע באמצע תיאור אובדנם של הרשעים? מה היחס בין ה' לבין הרשעים?

4. מה משמעות הדימוי "כמו עשב" עיינו בפרשנים הבאים:
רש"י: בפרח רשעים כמו עשב - אינם יודעים שהפרכתם אינה אלא להשמדם עדי עד שמשלם לשונאיו על פניהם להאבידם.

מצודת דוד: הצלחתם של הרשעים קצרה ביותר ובאמת אינה אלא מדומה.
י' פליקס (דימויים מעולם החי והצומח בתהילים צ"ב): נמשלו כאן המוני הרשעים לעשב השדה - הצמחים הנמוכים, שבחודשי החורף מכסים בצפיפות את פני האדמה, מבלי להשאיר מקום פנוי מהם. בימי האביב צצים ביניהם פרחי השדה, מהם מתבלטים האדומים שבפרחים כגון הכלנית, הנורית, הצבעוני והפרג... וכפרחים האלה הם ממלאים את היקום כולו. "ויציצו כל פועלי און" אולם כעבור ימי זוהר ספורים, מופיעים פתאום רוחות השרב, וכל פרחי השדה, כמו גם ירק העשב נעלמים כאלו לא היו מעולם.

מ' סרנה (The Psalm for the Sabbath day (Ps 92)): אחת הדרכים המקובלות להשמדת עשבי בר: הנבטתם כדי שניתן יהיה לראותם ולעקור אותם מן השורש אחת ולתמיד.

5. ביחידה השלישית העוסקת בתיאור גורל הצדיקים (יג-טו), פסוקי המעטפת מבטאים את גורלם המבורך: הצדיקים הם אלו שזוכים לפרוח ולהצליח לאורך ימים ושנים. בפסוק המרכזי (יד), מופיעה התייחסות לה' ולמקום 'מושבו' בארץ: "לְשִׁתּוֹלִים בְּבֵית ה' בְּחִצְרוֹת אֶלֵהֵינוּ יִפְרִיחוּ" (יד). מה היחס בין ה' לבין הצדיקים?

6. הדימויים והתיאורים המשמשים את בעל המזמור בבואו להנגיד בין גורל הרשעים לבין גורל הצדיקים שייכים כאמור לעולם הצומח. הדימויים והתיאורים חושפים ארבעה צירי ניגוד. עמדו על ההבדלים בכוחם של שני הצמחים המופיעים בדימויים, בגובהם, באורך חייהם ובכמותם. מה רוצה בעל המזמור להזגיש באמצעות הנגדה זו?

7. במרכזו של הבית השני מופיע שיר הלל של בעל המזמור על הצלתו האישית מיד אויביו.
א. למה מדמה בעל המזמור את עצמו? עיינו בדברי 'פליקס':

הראם - שור הבה, שנחשב לאבי בקר הבית. דמותה של חיה זו שכיחה בציורי ציד אשוריים. שמו האכדי של הראם הוא "רימו". מחמת הציד האכזרי שנערך עליו במקומות שונים, נכחד הראם כליל מן העולם (הפרט האחרון ניצוד כנראה בפולין במאה השמונה-עשרה).

בארץ נכחד הראם כבר לפני תקופת התלמוד, בעלי האגדה תיארו אותו כחיה אדירה, שגדלה כמין הר.

ב. מדוע בעל המזמור קוטע את הרצף הסגנוני, התוכני והרעיוני של חלקו השלישי של המזמור העוסק בנושא הגמול האלוהי ומשבץ בתוכו שיר הלל על הצלתו האישית מיד אויביו? עיינו בפרשנים הבאים:

רד"ק: דבר המשורר על לשון כל צדיק וצדיק שיראה שהרשעים אויבי ה' יאבדו.

ע' חכם, תהילים, עמ' קפד: ודברים אלה נתחזקו בדעתו עד כדי כך, שהוא חש בעצמו, שהוא רואה בעיניו ממש את מפלת הרשעים וזוכה לשמח בישועה.

הרחבה - הקשר בין המסמור לבין השבת

שאלת הקשר בין כותרת המזמור לתוכנו נדונה רבות בפרשנות. להלן קובץ חלקי של הפרשנות בענין זה:
מסכת תמיד פרק ז משנה ה': השיר שהיו הלויים אומרים במקדש, ביום הראשון היו אומרים (תהלים כד), לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה. בשני היו אומרים (שם מח), גדול יי ומהלל מאד בעיר אלהינו הר קדשו. בשלישי היו אומרים (שם פב), א-להים נצב בעדת אל בקרב א-להים ישפט. ברביעי היו אומרים [שם צד], אל נקמות יי אל נקמות הופיע [וגו']. בחמישי היו אומרים (שם פא), הרנינו לא-להים עוזנו, הריעו לאלהי יעקב. בששי היו אומרים (שם צג), ה' מלך גאות לבש וגו'.

בשבת היו אומרים (שם צב), מזמור שיר ליום השבת, מזמור שיר לעתיד לבוא ליום שכלו שבת מנוחה לחיי העולמים.

רש"י: מזמור שיר - של לויים, ליום השבת - שאומרים אותו בשבתות, והוא מדבר בענין העולם הבא, שכולו שבת.

ראב"ע: וטעם ליום השבת - שיאמרו בו זה המזמור והעד הבא אחריו - טוב להודות...כי בעבור היות נשמת המשכיל בששת ימי המעשים מתבודדת בעסקי העולם, על כן היא מתבודדת בשבת להבין מעשי ה' ונפלאותיו, על כן "כי שמחתי בפועלך".

המאירי: וכבר ידעת, שהגדולה שבסיבות ניתנת השבת היא לקבוע אמונה זאת בלבבות.

מלבי"ם: שיר זה ידבר מהשגת ה' בעולמו. שהגם שנראה שהכל נוהג על פי הטבע, מכל מקום עין המשכיל יראה בו השגת ה', ויביט עונשי הרשעים וגמול הצדיקים, הגם שה' הסתיר השגחתו מעין ההמון למען יהיה מקום לבחירה, ויען שיום השבת הוא עדות על ההנהגה ההשגחית, לכן נתייחד שיר זה ליום השבת.

שפת אמת: להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות. דכתיב גולל אור מפני חושך ולכן כשאין הקדושה מאירה בעולם צריכין בני ישראל להאמין בו יתברך עד כי יבוא בקר. **וכן הוא בקדושה המתגלה בשבת היא אות ועדות על הקב"ה גם על כל ימי המעשה. ולכן כשבא השבת ומאירה הקדושה טוב להודות וכו'.**

השבת מעניקה לאדם את חווית ה'דעת' את ההתקשרות והדבקות בפנימיות. חוויה זו מקנה לאדם את היכולת להודות ולהלל לד' ולראות את הדברים מפרספקטיבה אחרת. מעשי ד' גדלו מאד עמקו מחשבותיו, ואת זאת לא יבין איש בעה שאין לו את ה'דעת' של בחינת שבת. מזמור שיר ליום השבת מעורר אותנו להכיר בסגולתה של השבת הוא ה'דעת' לראות ולהבין את מעשי ד' באחדותם המלאה, שאינה תמיד נגלית לעין. כשמגיעים לדעת כזו אפשר להלל את ה' ערב ובקר וצהרים, ששה ימים בשבוע, 'טוב להודות לד' ולזמר לשמך עליון'.